

DESPRE ÎNVĂȚĂMÎNTUL ȘCOLAR ÎN GENERE ȘI ÎNDEOSEBI DESPRE ACEL AL ISTORIEI

A. D. Xenopol

Acest studiu a apărut mai întâi în foaia "Convorbirilor literare" anul curent, nr.14 și 16. Dorind a așta pe cât se poate spiritul de cercetare și discuțiune asupra materiei atît de importante ce ne-am încercat a o trata, ne-am hotărît a o da publicității și pe-această cale. O singură dorință avem făcînd aceasta, anume de a vedea ocupîndu-se spiritele active ale societății noastre cu întrebări de asemenea natură, uitînd măcar pentru un moment alte sentimente, de ură sau de partidă, care totdeauna sînt foarte neproporționate cu motivele din care pornesc, drepte sau nedrepte, și care nu aduc obștei nici un folos, ci risipind puterile spiritului în o luptă neroditoare le atrage de la ocupațiuni care pot contribui la propășirea tuturor.

[...] Trecînd acum la învățămîntul istoriei, vom căuta să aplicăm principiile de mai sus pentru a arăta din scopul special al acestui învățămînt care sunt ideile generale pe care școala trebuie să caute a le întipări prin el în mintea noastră, și cum trebuie deci propusă istoria pentru ca acest rezultat să poată fi ajuns.

Scopul istoriei este de *a ne face să înțelegem starea de față a fiecărui popor în parte și a omenirii în genere, și direcția pe care vor apuca popoarele și omenirea în viitor*. Acest scop al istoriei nu a fost formulat decît în timpurile din urmă, de cînd istoria tinde din ce în ce mai mult a deveni o știință, adică o pătrundere în legile după care se petrec faptele omenești și nu numai o descriere a mersului lor exterior¹. Pînă acuma, dacă căutăm a ne da seama de scopul ce predomină în învățămîntul istoriei, apoi aflăm că istoria se învîța pentru ca inima tineretului să se înnobileze de la cunoașterea faptelor celor frumoase ale oamenilor mari, pentru ca să-și întindă cunoștințele și să-și înfrumusezeze mintea, în fine pentru a deduce din exemplele ce ni le înfațișează istoria, reguli după care să ne conducem în cazuri analoage ce s-ar întîmpla în zilele noastre. Nici că istoria putea să aibă alt scop cît timp predomină convingerea că faptele istorice sunt productul absolut al libertății omenești, că nici un fel de lege nu predomină în ivirea și mersul lor, că prin urmare ele sunt veșnice schimbări, fără nici o legătură între ele, product al voinței momentane a popoarelor și mai ales a celor ce le conduc. Astăzi istoria începe a fi bazată pe alte principii. Libertatea omului este restrînsă. Se recunosc că există legi nestrămutate după care se împlinesc soarta popoarelor și deși este încă mare nedumerire asupra modului cum se poate împăca ideea de lege și aceea de libertate², totuși ceea ce este sigur cîștigat e convingerea științifică că fenomenele de orice fel se petrec după o succesiune necesară determinată de oarecare legi puternice și

nestrămutate, și mai degrabă s-ar apleca oamenii de știință să sacrifice acuma ideea libertății decît aceea că istoria are legile ei.

Acest caracter științific al istoriei schimbă cu totul modul pertractării ei. Pînă acuma istoria fiind considerată ca o descriere de fapte succesive, materia ei se împărțea în mai multe cîmpuri deosebite: istoria în propriul înțeles al cuvîntului, adică cea politică, apoi istoria artelor, a religiei, a științelor, a comerțului, a industriei și cîte altele. Din acestea toate, istoria politică sau mai bine zicînd istoria faptelor celor mai văzute, mai simple, forma obiectul învățămîntului școlar, pe cînd celelalte ramuri sunt neglijate aici, fiind lăsate pentru studiul universitar, unde sînt luate în considerație în așa numita filosofie a istoriei. După aspectul cel nou sub care ni se prezintă acuma istoria, ea este un singur tot, ce nu se poate desface în mai multe ramuri deosebite și studiate fiecare în parte, legătura faptelor fiind ceva necesar, toate aceste ramuri despărțite arbitrar pornind din același izvor, spiritul unui popor sau al omenirii - urmează că ele vor trebui să fie tratate împreună, spre a se înțelege din unele serii de fapte explicarea celorlalte. A înțelege istoria creștinismului fără a se cunoaște starea politică și socială a Imperiului roman, e tot atît de cu neputință ca și a înțelege Revoluția franceză fără cunoașterea istoriei literaturii de dinaintea ei; de asemenea, e peste putință a înțelege cum de civilizațiunea maură strălucește atît de tare în același timp pe cînd Europa e acufundată în cea mai neagră barbarie și ignoranță, dacă nu luăm în băgare de seamă influențele respective ale religiilor creștine și mahomedane asupra culturii, ceea ce iarăși nu se poate face, fără un studiu istoric al acestor religii.

Vedem dară cum un studiu științific al istoriei nu permite despărțirea ei în mai multe cîmpuri, care să se învețe în parte. Faptele nefiind neatîrnate unele de altele în realitate, nici studiul nu trebuie să le separe dacă nu voim a falsifica adevărul și a ne înșela pe noi înșine.

Pentru a ne da mai bine seama ce nerațional e studiul de astăzi al istoriei nu avem decît să-l asemănăm cu acel al altor științe. Istoria care se învață în colegiu este ceva cu totul deosebit de aceea care caută a se învăța în universitate. În colegiu se învață fapte exterioare, politice, și apoi în universitate se iau la studiu faptele de cultură sub titlu de *filosofie a istoriei*. Astfel se face oare cu fizica, cu matematica ? Oare se învață aceste științe într-un mod în colegiu și în alt mod în universitate ? Deloc. Se învață tot așa, numai mai departe, mai complet, mai adînc. Cu istoria numai se găsește cu cale a se urma altmintrelea; dar de ce ? Pentru ce să nu se învețe și în colegiu faptele istorice după legătura lor interioară, pentru ce să nu se imprime în mîntea tinerimii tocmai acele fapte care sunt mai importante ? Pentru ce să învețe școlarul numai numele și anii de domnie a regilor, luptele lor cu descrieri amărute, și cîteva banalități asupra culturii și a moravurilor, la sfîrșit, și să nu învețe tot atît de bine descoperirile științifice, producerile literare, fenomenele generale de cultură ale cutărui și cutărui timp și influența acestora asupra dezvoltării poporului ? Ce interes au pentru noi numele regilor, actele lor de eroism sau de netrebnicie ?

Interesul cel mare e de a se ști care sunt *puterile* ce împing pe popoare spre progres sau spre decădere, care este direcțiunea mersului lor și aceea a mersului omenirii; de a ști, de exemplu, pentru ce Fenicia, Cartagina, Anglia sunt țări comerciale, pentru ce religia e caracterul fundamental al evreilor, care este cauza corumperii generale a caracterului acestora, care sunt cauzele ce au făcut pe romani să ajungă la dominarea lumii și apoi să se corumpă și să cadă, care au fost cauzele și efectele năvălirii barbarilor, acele ale întinderii religiei creștine, acele ale Reformei, ale dezvoltării fabricilor de mașini, ale dezvoltării industriei în genere, ale decăderii credințelor religioase la cei vechi și în timpurile noastre..., nu mai puțin a ști care sunt cauzele puterii poporului nostru în perioada eroică, acele ale decăderii lui, acele care au împiedicat cultura noastră intelectuală, care au întârziat începutul istoriei noastre moderne pînă la începutul secolului în care trăim, și mii și sute de alte întrebări importante, asupra condițiunii femeilor, a populației agricole, decăderii claselor privilegiate etc, etc.

În astfel de fapte vedem noi adevărata istorie, și anume *istoria care trebuie să o știe deja acela ce termină învățămîntul secundar*. Prin studiul acestor fapte e pus în stare a trage un folos din studiul istoriei, care să-i rămîină și după ce va fi uitat multe fapte singuratic de pe care aceste idei generale vor fi fost scoase. Această înțelegere deplină și rațională a fenomenelor generale din viața popoarelor și a omenirii este istoria în adevăratul înțeles al cuvîntului, iar nu învățarea mai mult mecanică a unor fapte mult mai puțin însemnate, războaie, cuceriri și nume de regi, împetriștate pe ici pe colo cu oarecare fapte de cultură care nu prezintă pentru cel ce le învață în acest mod decît un înțeles secundar.

Să se observe în genere manualele noastre de istorie - și trebuie să o mărturisim chiar și cele străine³. Ce vedem altceva decît istorie politică, cu nesfîrșite detalii, peste puțință de memorizat și fără cel mai mic interes ?

În unele din ele apoi se vede pe la sfîrșitul unei perioade lungi, sau chiar pe la sfîrșitul istoriei unui popor, cîteva notiții asupra culturii, rupte din cele mai diverse timpuri și puse la un loc. Dar cum vom putea noi înțelege faptele celelalte fără aceste fapte de cultură care s-au relegat în o notiție la sfîrșit ?

Să nu se creadă că acest lucru ar fi prea greu pentru școlari. Să ne gîndim că sînt unsprezece ani cît stă copilul în școală. În acest răstimp trebuie să se treacă istoria cu el de mai multe ori, pătrunzîndu-se din ce în ce mai adînc în *legătura interioară a faptelor celor mari, generale, care sînt adevărata istorie a unui popor și a omenirii*. Să nu se creadă iarăși că pentru studiul universitar nu ar rămîne nimic de adăugit. Tocmai aici și numai aici se poate studia istoria în modul cel mai complet. Bazat pe studiul serios al istoriei, din școalele secundare, se poate păși la explicarea legilor celor mari istorice și la aplicarea rezultatelor deduse din istorie la politica și guvernarea țărilor. Aceasta este culmea învățămîntului istoriei care nu se poate face decît la universitate.

În loc de studiul istoriei astfel precum l-am expus, ce vedem cu deosebire la noi? 1) Se învață bucăți din istorie, căci niciodată nu s-a terminat un curs de istorie în școlile noastre pornindu-se din timpurile cele mai vechi și ajungându-se pînă în zilele moderne. 2) Se dă apoi mare însemnătate unor epoci, neglijîndu-se cu totul celelalte, întrerupîndu-se astfel continuitatea istoriei, deci nimicindu-se această învățatură chiar în esența ei. Pînă unde a mers desconsiderarea legăturii necesare între faptele istorice se poate vedea din sistemul cel periculos de examinare după bilete, introdus chiar pentru examenul general de liceu. Astfel, de mai înainte se încurajează școlarii de a nu învăța bine decît întrebările din bilete, a le învăța deci în mod separat, fără legătura necesară ce există între ele, nimicindu-se astfel cu totul scopul și rezultatul învățămîntului istoriei. 3) Se dă importanță numai faptelor politice, lăsîndu-se la o parte faptele de cultură, astfel că tocmai aceea ce este cheia istoriei rămîne necunoscut. În loc de a se învăța deci istoria, se învață numai o parte a ei și anume aceea care are cea mai slabă însemnătate. Tocmai faptele de cultură care rămîn și lasă urme sunt trecute cu vederea și se ostenește spiritul cu învățarea unor lucruri care trec fără a lăsa urme în cele mai multe cazuri. Astfel fiind lucrurile, istoria nu servește nici la înțelegerea faptelor trecute, nici la aceea a stării de față, nici la îndreptarea în viitor. Timpul ce se întrebuițează pentru învățatura ei este un timp pierdut.

Este de cea mai mare necesitate a se îndrepta tocmai învățămîntul istoriei, pentru că *cele mai multe din ideile generale conducătoare în viață se deduc numai din studiul ei*. Numai din istorie putem înțelege marile probleme care mișcă omenirea de astăzi și la rezolvarea cărora fiecare e chemat a contribui și fiecare va contribui cu atîta mai bine cu cît, cunoscînd mersul trecutului, va vedea încotro tinde progresul în viitor. Cum se poate înțelege marea mișcare a naționalităților fără studiul istoric al acestei mișcări; cum se poate înțelege ce vor comuniștii și pînă unde au dreptate fără cunoștința fenomenelor istorice ce au dat naștere teoriilor lor (dezvoltarea industriei, invențiunea mașinilor, a aburului etc); cum se va putea hotărî asupra bunătății sau răutății formelor de guvern fără a se studia rezultatele lor asupra vieții popoarelor? Toate acestea sunt întrebări mari, asupra cărora fiecare om ce iese din școală trebuie să aibă o opinie oarecare. Apoi, istoria este singurul mijloc de a deștepta în sufletul nostru iubirea cea sfîntă de țară; ea ne arată cum popoarele au fost mari cînd au știut să sacrifice interesele pentru binele comun; tot istoria ne învață că moralitatea, respectul datoriei, puternica viață de familie sunt condițiile înfloririi vieții popoarelor; ea ne învață iarăși că dreptatea este legea ei supremă și că nici o faptă abătută de la norma naturală de purtare nu rămîne fără a atrage pedeapsa după sine, pedeapsă care consistă în raul ce se produce din acea faptă însăși și se revărsă asupra poporului ce a produs-o.

Astfel înțeleasă, *istoria e un călăuz intelectual și un sprijin moral al cetățeanului*. Astfel studiată, ea devine o putere practică, ea ajută formarea convingerilor puternice, care sunt rădăcinile opiniei publice adevărate. Cînd istoria ne va

învăța că familia este elementul capital în viața popoarelor și când legile naturale însele ne vor arăta că cu cât sunt animalele mai perfecte cu atîta tind la o viață oarecum de familie, atunci nimic în lume nu va mai putea răsturna conviețuirea noastră, și aceasta fiind lovită de slăbiciunea vieții de familie la noi se va întrevedea prăpastia ce ne amenință și prin o reacțiune morală în sufletul celor buni se va îndruma îndreptarea. Când istoria ne va arăta că dreptatea este legea ei supremă, că orice faptă nelegiuită a unui popor lasă în el sămînța pierderii sale și când vom vedea în aceasta numai o urmare a legii generale omenești, că omul trebuie să simtă sub formă de rău abaterea de pe dreapta cale, atunci ideea dreptului se va înrădăcina în sufletul nostru. O vom vedea împlîntată în natura lucrurilor, fiind chiar rădăcina vieții omenirii - atunci vom înțelege măreția ei și cei mai buni o vor onora și respecta impunînd răilor pedeapsa și disprețul convenit călcării sale.

Și astfel, în toată purtarea noastră atît privată cît și publică, învățămîntul istoriei va avea un rezultat folositor, pe cînd acuma el produce tot atît de puțin bine ca și celelalte ramuri de învățămînt despre care am tratat.

Mijloacele practice ce le propunem pentru îndreptarea învățămîntului istoriei sunt: 1) Modificarea împărțirii cursului ei, și anume astfel: să se facă de patru ori cursul istoriei în timpul învățămîntului școlar (primar și secundar).

Cursul întîi va fi curat biografic și legendar, pentru a deștepta în copii interesul pentru cunoștința timpurilor trecute. El va fi împărțit în două. În clasa II primară, biografiile ale oamenilor însemnați ai românilor, dîndu-se mare importanță și reprezentanților culturii și nu numai domnitorilor. Nu mai puțin și legende frumoase din istoria noastră.

În clasa III primară biografiile și legende din istoria universală, după același sistem.

Cursul al doilea mai mult cronologic, pentru a fixa bine în mintea copilului șirul faptelor înșirate după ani, cu explicări sumare pentru înțelegerea lor și dîndu-se atenție tuturor faptelor de cultură care să se treacă în ordin cronologic după momentul în care au apărut și au avut influență istorică. Acest curs ar cuprinde trei ani: *Clasa IV primară*: Istoria românilor; *Clasa I gimnazială*: Istoria antică și jumătate din Evul Mediu; *Clasa II gimnazială*: a doua parte a Evului Mediu și Istoria modernă pînă în timpurile actuale. (1871)

Cursul al treilea este un curs general al istoriei, cu privire deosebită la istoria fiecărui popor, cu deplină băgare de samă a faptelor culturii și cu deosebită explicare a importanței faptelor istorice, existența și înșirarea acestora fiind cunoscută din cursul al doilea. Aceasta ar cuprinde patru ani: *Clasa III gimnazială*, Istoria românilor; *Clasa IV*, Istoria antică; *Clasa V*, Istoria Evului Mediu; *Clasa VI* Istoria modernă.

Cursul al patrulea este un curs general de istorie cu privire deosebită la rolul jucat de fiecare popor nu în parte, ci în istoria universală. El este și un curs pregătitor pentru examenul de bacalaureat și este de un an de zile în clasa VII.

2) Suprimarea biletelor de examen pentru a nu se falsifica studiul istoriei, făcînd pe școlari să învețe cu deosebită luare aminte întrebările din bilete și neglijîndu-se continuitatea istoriei.

3) Unirea studiului geografiei cu acel al istoriei, dar în un sens cu totul altul decît acela în care se ia de obicei. Anume studiul influenței naturii, pămîntului asupra dezvoltării diverselor popoare. Acest studiu important este de o mie de ori mai folositor decît al geografiei politice a popoarelor istorice. Studiul acesteia ar trebui împlinit prin facerea de hărți istorice, prin care mijloc se întipărește mult mai ușor geografia istorică în mintea școlarilor.

4) Introducerea temelor în scris, cel puțin pe fiecare lună ca obligatoare, dîndu-se cîteva întrebări generale de dedus de pe faptele studiate, pentru a se deprinde astfel școlarii a gîndi asupra faptelor istorice și a-i învăța a trage rezultate generale din fapte studiate.

5) Impunerea obligatoare de a se termina cursurile respective, pentru ca să nu rămîna cunoștințe fragmentare în mintea școlarului, care în ceea ce privește istoria sînt chiar ca și cînd nu ar exista.

Se-nțelege că toate aceste mijloace sunt numai ajutoruri necesare. *Principiul este modul de predare al profesorului și cărțile de studiu.* Acestea însă nu se pot deduce decît cu timpul și nu prin mijloace artificiale. Trebuie așteptat de la dezvelirea studiilor științifice o îmbunătățire în această privire. O condiție neapărată este însă pentru aceasta că acei care se simt în stare de a produce ceva care să lucreze cu energie pentru a putea provoca și întinde o mișcare științifică atît de necesară țării noastre și de priitoare pentru viitorul ei*.

1 Vezi studiul nostru asupra *Istoriilor civilizațiunii*, în *Convorbiri literare*, III, 1869, nr. 10 și urm.

2 Pentru noi nu există nici o greutate în admiterea libertății omenești pe lîngă aceea a unor legi de dezvoltare. Modul cum se împacă aceste două l-am dezvoltat aiurea. Vezi *Cuvîntarea festivă rostită la serbarea națională pe mormîntul lui Ștefan cel Mare*, în *Convorbiri literare*, V, 1871, nr.12[3], *Revista practică de drept* a lui M.D.Cornea, fasc I și II.

3 Istoria d-lui V. Măndinescu este o excepție. Deși e departe de a întruni toate condițiile ce se pot cere de la un manual de istorie, astfel cum îl înțelegem noi, totuși e desigur unul din cele mai bune manuale de istorie existente și de aceea îl recomandăm cu deosebire.

* Text reprodus din revista "Convorbiri literare", V, 1871, nr.20, 15 decembrie, p.316-323.